

Chowaniec, Roksana

Trzy zapinki z nekropoli w Tanais

Studia i Materiały Archeologiczne 11, 21-24

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roksana Chowaniec

Trzy zapinki z nekropolii w Tanais

Miasto i nekropola Tanais leżące obecnie nad Martwym Dońcem, w starożytności zaś nad Donem (*Tanais*), pełniło funkcję wysuniętej najdalej na północny wschód kolonii greckiej¹.

Ten krótki komunikat dotyczyć będzie trzech zapinek pochodzących z badań wykopaliskowych kierowanej przez dr. T. Scholla polskiej ekspedycji archeologicznej na zachodniej nekropolii ziemnej Tanais². Prace wykopaliskowe prowadzone były od 1996 r. przez trzy kolejne sezony. W tym czasie przebadano 18 grobów i 35 jam o różnym przeznaczeniu. Duża część pochówków była ubogo wyposażona, inne były pozbawione materiału zabytkowego, w tym część na skutek grabieży. Zdecydowana większość materiału datowana jest na I–III wiek po Chr.³

Wszystkie trzy fibule pochodzą ze znalezisk grobowych zlokalizowanych w obrębie wykopu XVII/2. W grobie katakumbowym oznaczonym nr 14 została zarejestrowana zapinka z półkolistym, taśmowatym, zwiężającym się ku nóżce kabłąkiem i z górną cięciwą (nr inw. T-96-XVII/2/83p). Fibula ta może być zaklasyfikowana jako typ 204 w typologii O. Almgrena⁴ lub też jako typ 2 grupy 12 w typologii A. K. Ambroza⁵. Fibula ma długość 5,7 cm i jest wykonana z brązu (fig. 1.1). Oprócz niej w inwentarzu grobowym znajdowały się również: cztery paciorki gagatowe, żelazne nożyce, nóż żelazny z kościaną rękojeścią i brązowym nitem, gwóźdź żelazny, fragment złotej blaszki, fragment drewna z fragmentami żelaza, fragment wylewu amfory, dającej określić się tylko jako hellenistyczna, dwa fragmenty imadeł amfor z III wieku po Chr.⁶, wylew dzbanka, żelazny skobel od szkatułki. Opisywana fibula ma na kabłąku interesujące zdobienie w postaci tzw.

¹ Д.Б. Шелов, *Танаис и нижний Дон в III–I вв. до н.э.*, Москва 1970; idem, *Танаис и нижний Дон в первые века нашей эры*, Москва 1972.

² Misja polska jest częścią rosyjskiej ekspedycji archeologicznej Dolnego Donu. Za udostępnienie całości materiału składam serdeczne podziękowania prof. Tatianie M. Arseniewej i dr. Tomaszowi Schollowi.

³ T.M. Arseniewa, T. Scholl, *Tanais – trzy lata badań nekropolii zachodniej*, Światowit I (XLII), 1999, fasc. A, p. 15–16.

⁴ O. Almgren, *Studien über Nordeuropäische Fibelformen* [Mannus-Bibliothek 32], Leipzig 1923, pl. IX/204.

⁵ А.К. Амброз, *Фибулы юга европейской части СССР* [Археология СССР Д 1–30], Москва 1966, p. 43–44, pl. 5/6–8.

⁶ Datowanie amfor – Swietłana Naumienko.

ornamentu kłoskowego, czyli skośnie nacinanych kreseczek, biegnących jego środkiem. Nóżka zapinki zakończona jest guzkiem.

Z terenu Tanais pochodzi kilka sztuk analogicznych fibul⁷. Mają one jednak odmienne zdobienie na kabłąku i różnią się między sobą liczbą zwojów sprężyny. W trzech przypadkach na cztery pochodzą według Ambroza z kontekstów datowanych na I wiek po Chr., zaś tylko jeden egzemplarz pochodzi z warstwy datowanej na II wiek po Chr. Wydaje się jednak, że byłby to raczej początek II wieku po Chr. niż jego koniec⁸. Według T. M. Arseniewej identyczna zapinka pochodziła z grobu szkieletowego nr 187, przykrytego dużymi płytami kamiennymi, datowanego fragmentami amfor i fragmentem misy z czerwoną angobą na I wiek po Chr.⁹. Zapinki tego typu są rozpowszechnione na dość dużym obszarze i zawierają się w szerokim przedziale chronologicznym, jednak szczególnie często występują w I wieku po Chr. Znajdowane są na ogólnie pojętym terenie nad rzeką Don, ale również na obszarach leżących wzdłuż wybrzeży Morza Azowskiego¹⁰.

Dруга zapinka, pochodząca z grobu nr 15 (nr inw. T-96-XVII/2/50p), wykonana jest z brązu i ma 6,8 cm długości (fig. 1.2). W zespole grobowym wraz z nią znajdowały się również: balsamarium z mlecznobiałego szkła oraz fragmenty wylewu amfory. W typologii Ambroza zaklasyfikowana została jako 3 wariant 1 serii z grupy 15¹¹. Zapinka ta należy do tak zwanych fibul sarmackich. Ma górną cięciwę, czterozwojową sprężynę, długi, drucikowaty kabłąk i łopatkowatą nóżkę. Część nóżki od strony pochewki owinięta jest dziewięciokrotnie wokół kabłąka.

W obrębie stanowiska Tanais zostało znalezionych kilka egzemplarzy tego typu zapinek. Ich różne warianty datowane są według Ambroza od II do początków III wieku po Chr.¹² W. E. Maksimienko przesuwając chronologię tych fibul na okres wcześniejszy, a mianowicie od I wieku przed Chr. do I wieku po Chr.¹³ Podobna zapinka, ale określona jako 5 wariant tej samej grupy według Ambroza, pochodzi z grobu szkieletowego nr 171, gdzie została znaleziona razem z amforą datowaną na III wiek po Chr.¹⁴ Ten typ fibul mógł być wykonywany nie tylko z brązu, ale również z żelaza. Podobnie jak typ opisany wyżej, zapinki te rozpowszechnione były na obszarach wokół Morza Azowskiego, głównie jednak w północnej strefie Pontu¹⁵.

Trzecia zapinka została odkryta w grobie nr 16 (nr inw. T-97-XVII/2/49p). Wykonana jest z brązu, ma 4,8 cm długości i należy do grupy zapinek o konstrukcji zawiaskowej, czyli typowo prowincjonalno-rzymskiej. Zbliżona jest do typu 187

⁷ А.К. Амброз, *Фибулы из раскопок Танаиса*, Античные древности Подонья–Приазовья [Материалы и исследования по археологии СССР 154], Москва 1969, p. 254–255, pl. VI/1–4.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Т.М. Арсеньева, *Некрополь Танаиса*, Москва 1977, p. 25, pl. XXXIV/6.

¹⁰ В.Е. Максименко, *Сарматы на Дону*, Донские древности 6, Азов 1998, p. 124–126, fig. 60/12–14.

¹¹ Амброз, *op. cit.*, p. 49–50, pl. 9/8.

¹² *Ibidem*, p. 49.

¹³ Максименко, *op. cit.*, p. 125–127.

¹⁴ Арсеньева, *op. cit.*, p. 16, pl. XXXIV/3.

¹⁵ Г.А. Кошеленко, И.Т. Кругликова, В.С. Долгоруков, *Античные государства Северного Причерноморья*, Москва 1984, p. 240–241, pl. CLIV/22.

według Almgrena¹⁶, natomiast według typologii Ambroza należy łączyć ją z typem 1 grupy 20¹⁷ albo z typem 6.4 według nowszej typologii E. Riha¹⁸. Fibula ta jest prosta, nie ma żadnego zdobienia na półokrągłym kabłąku (fig. 1.3).

Typ ten, określany mianem późnorzymskich zapinek wojskowych, datowany jest, w zależności od wariantów, albo od końca II wieku do końca III wieku po Chr., albo od pierwszej połowy III wieku aż do końca III wieku po Chr. Rozpowszechniony jest zarówno na terenie prowincji rzymskich, jak i na terenach ściśle związanych z obecnością lub oddziaływaniami rzymskiej armii¹⁹.

Three brooches from the Tanais necropolis

ABSTRACT

In the course of archaeological works conducted on the western necropolis in Tanais (trench XVII/2), among other objects placed in the grave, three fibulae dating to the 1st century were found. These fibulae belong to a fairly popular type appearing on the northern coast of the Black Sea.

¹⁶ Almgren, *op. cit.*, p. 110, pl. VIII/187.

¹⁷ Амброз, *op. cit.*, p. 75–76, pl. 12/18, 19.

¹⁸ E. Riha, *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Augst 1979, p. 166–168, pl. 49–51.

¹⁹ *Ibidem*.

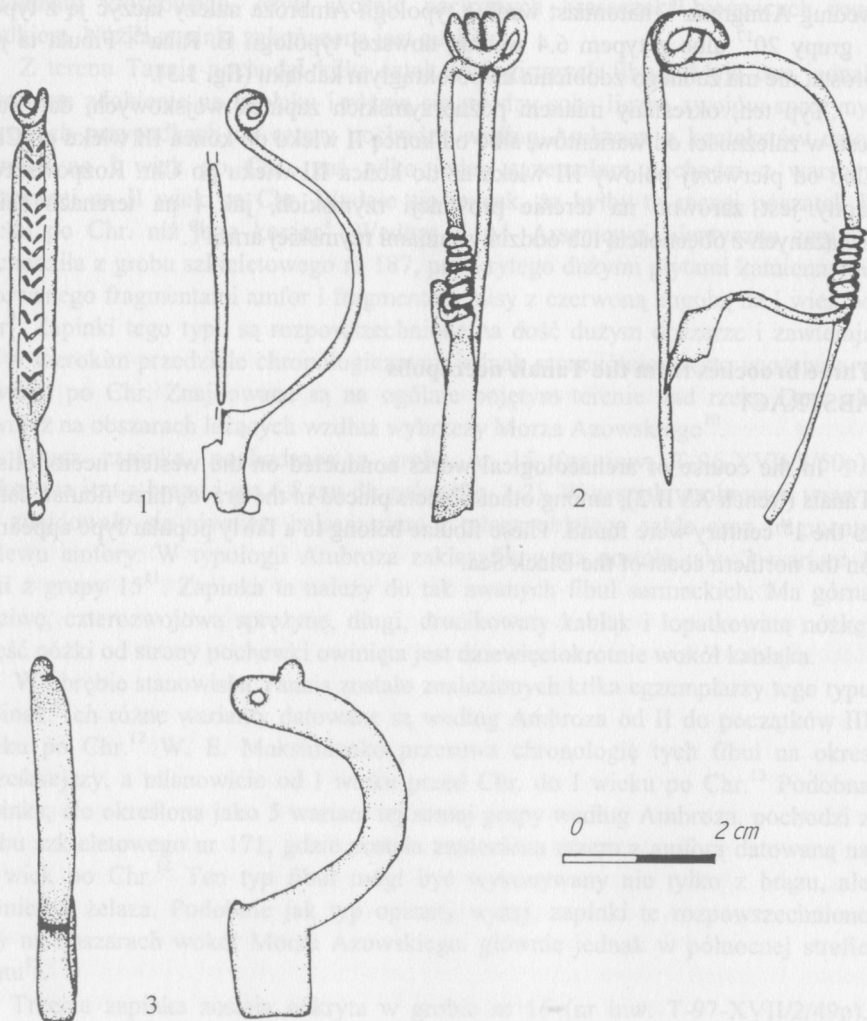

Fig. 1. Zapinki z Tanais: 1 – nr inw. T-96-XVII/2/83p; 2 – nr inw. T-96-XVII/2/50p; 3 – nr inw. T-97-XVII/2/49p (rys. R. Chowaniec)

- ¹ Ibidem, p. 49.
- ² М.М. Герасимов, *Население Таманя*, Москва 1975, p. 25, pl. XXXIV/6.
- ³ И.Е. Мухоморов, *Скульптура до-Византийского периода*, 6. Азия 1996, p. 124-126, fig. 60/12-14.
- ⁴ Амброз, op. cit., p. 49-50, pl. 9/8.
- ⁵ Ibidem, p. 49.
- ⁶ Мухоморов, op. cit., p. 125-127.
- ⁷ Герасимов, op. cit., p. 16, pl. XXXIV/6.
- ⁸ Г.А. Сперанский, *Танайские монеты*, М.: Наука, Москва 1984, p. 140-141, pl. CLIV/22.
- ⁹ Амброз, op. cit., p. 110, pl. VIII/187.
- ¹⁰ Амброз, op. cit., p. 15-16, pl. IX/18.
- ¹¹ Ibidem, p. 15-16, pl. IX/18.
- ¹² Ibidem.